

Progressive and regressive reflection of the process of liberalization of society in human spiritual being

Zarifa MUMINOVA¹

Uzbek-Finnish pedagogical institute of Samarkand state university

ARTICLE INFO

Article history:

Received October 2021

Received in revised form

15 November 2021

Accepted 20 December 2021

Available online

15 January 2022

ABSTRACT

In this article, the influence of the liberalization of society on the spiritual being of a person is philosophically analyzed, and how the process of liberalization can progressively and regressively affect the spiritual world of a person. The article also examines the role of freedom on the formation of self-organization and self-control of a person. As a basis for self-regulation of society. In addition, the article analyzes nonlinear thinking as the main factor in the formation of creative and creative thinking. It is also analyzed from the point of view of synergetics, the nonlinear style of thinking as properties of a person's spiritual being.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss11/S-pp327-333>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Жамиятни эркинлаштириш ва либераллаштириш жараёнининг инсон маънавий борлиғида прогрессив ва регрессив акс этиши

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

жамият,
эркинлик,
дунёқараш,
ўз-ўзини ташкил этиш,
маънавий борлик,
креативлик.

Мақолада жамиятни эркинлаштириш жараёнининг инсон маънавий борлиғига таъсири, либераллаштириш жараёнининг инсон тафаккур тарзи ва маънавий тизимида прогрессив ва регрессив акс этиши очиб берилган. Шу билан бирга, инсон эркинлигининг инсонни ўз-ўзини ташкиллаштириш, ўз-ўзини назорат қилиш қобилиятини шакллантиришдаги роли ва жамиятнинг ўз-ўзини бошқаришининг асоси сифатидаги аҳамияти фалсафий таҳлил қилинади. Ночизиқли тафаккур ҳодисаси инсондаги

¹ Doctor of philosophy, (PhD), Associate professor, Uzbek-Finnish pedagogical institute of Samarkand state university. Samarkand, Uzbekistan. E-mail: rizaldo2080@gmail.com.

креативлик ва ижодкорликни юзага келтирувчи асосий фактор эканлиги фалсафий таҳлил этилган. Бундан ташқари, ночизиқли тафаккур тарзи инсон маънавий борлиғи эркинлигининг маҳсули эканлиги синергетик нуқтаи назардан анализ қилинади.

Прогрессивное и регрессивное отражение процесса либерализации общества в духовном бытии человека

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:
общество,
свобода,
мировоззрение,
самоорганизация,
духовное бытие,
креативность.

В данной статье, философски анализируется влияние либерализации общества на духовное бытие человека, и каким образом процесс либерализации может прогрессивно и регрессивно отражается на духовный мир человека. В статье, также рассматривается роль свободы на формирование самоорганизации и самоконтроль человека. Как основа саморегулирования общества. Кроме того, в статье анализируется нелинейное мышление как основной фактор формирования креативного и творческого мышления. А также анализируется с точки зрения синергетики, нелинейный стиль мышления как свойства духовного бытия человека.

КИРИШ

Инсоният ўзлигини англаб етибдики, эркинлик, эркин яшаш, ўз имкониятларини эркин ифода этиш, у учун олий қадрият ҳисобланиб келган. У ҳар доим эркинликка интилган, ўз эркинлиги учун қурашиб келган. Ҳаттоки, эркинлик учун талаб этиладиган бўлса, жонини ҳам берган. Чунки эркин яшаш инсонни олий мавжудот сифатида ўзлигини намоён этиш, ўз қадр-қимматини сақлаш, ташқи тазиқларсиз, ихтиёрий мавжуд бўлиш имконини беради. Инсоннинг ижтимоий маконда тўлақонли мавжуд бўлиши, ўз мавжудлик моҳиятини ва мавжуд потенциалини рӯёбга чиқара олиши, унинг эркинлиги билан белгиланади. Ушбу ҳолатларни инобатга олган ҳолда, давлатимиз мустақилликка эришган дастлабки йилларданоқ жамиятнинг турли жабҳаларини, хусусан, иқтисодий, сиёсий ва ижтимоий ҳаётни эркинлаштириш масаласи, долзарб масала сифатида кўриб чиқила бошланди. Фуқаро эркинлиги ва унинг фаоллиги масаласи демократик жамият барпо этишнинг муҳим шартларидан бири сифатида эътироф этила бошланди. Негаки фуқаро эркин бўлган тақдирдагина, жамият тараққиётга эришади. Юқоридаги ҳолатлардан келиб чиқсан ҳолда ушбу мақолада мамлакатимизда босқичма-босқич, лекин жадал суратлар билан амалга оширилаётган жамиятни эркинлаштириш жараёнларининг фалсафий муаммоларини, хусусан, ушбу жараёнларнинг инсон тафаккур тарзи ва бир бутун маънавий борлиғига таъсирини синергетик таҳлил қиласиз.

УСУЛЛАР

Жамиятни эркинлаштириш жараёни, инсон маънавий борлиғига фаол таъсир утказади. Унинг ўзига хос ижобий ва салбий томонлари мавжуд. Ушбу жиҳатларни фалсафий нуқтаи назардан таҳлил қилишда синергетик ёндашувдан фойдаланиш самарали натижа беради, чунки инсон маънавий борлиғи мураккаб, кўп қиррали, ҳусусиятига кўра эса очиқ тизим ҳисобланувчи ҳодисадир. Мураккаб тизимларни ўрганишда эса синергетик метод энг самарали методдир. Жамиятни эркинлаштириш жараёнида ушбу жамиятни ташкил этувчи инсонларнинг эркинлик миқёси ошиб боради. Чунки эркин жамият эркин кишилардан ташкил топган жамиятдир. Кишининг эркинлиги кўп қиррали мураккаб ҳодиса бўлиб, у кўп жиҳатларни ўз ичига қамраб олади. Аммо шундай жиҳатлардан энг муҳимларидан бири бу танлаш эркинлигидир. Ўзбекистон Республикаси Конституциясида инсоннинг танлаш эркинлиги жамиятнинг барча соҳаларида кафолатланиши эътироф этилган. Масалан, “эркин касб танлаш (37-модда), яшаш жойини эркин танлаш (28-модда), эркин эътиқод, яъни ўзи хоҳлаган динга эътиқод қилиши (31-модда), турли вакиллик органларига вакиллик танлаш(38-модда), давлат бошлигини танлаш” [9] ва бошқалар. Танлаш эркинлиги инсон маънавий борлиғи шаклланиши ва шу билан бирга, инсоннинг ўз ички имкониятларини намоён этишида муҳим аҳамият касб этади. Танлаш эркинлиги инсоннинг ижодий имкониятларини оширади, яратувчилик фаолиятини янада ривожлантиришга, ўз-ўзини намоён этишига шароит яратади. Танлаш эркинлиги, ирода эркинлиги, инсон ҳаётидаги энг асосий қадриятлардан ҳисобланади ва, ўз навбатида, инсоннинг жамиятда бошқа қадриятларни яратиши, уларга тўғри баҳо бера олиши учун замин яратади. Эркинлик нафақат алоҳида индивид, шахс эркинлиги нуқтаи назаридан қадрли, шу билан бирга, миллат, халқ эркинлиги нуқтаи назаридан ҳам олий қадрият ҳисобланади. Чунки ўз эрки ва озодлиги учун халқлар доимий тарзда қураш олиб боришади, озодлик, миллат тараққиётининг асосий мезони саналади Чунки инсон ижодкорлиги эркинликка эга бўлмаса, турли тўсиқларга учраса, у ўз-ўзини намоён эта олмайди.

Жамиятни эркинлаштиришнинг яна бир асосий принципи интеллектуал эркинлик ҳисобланади. Тафаккур эркинлиги, мустақил фикрлаш ва эркин ижодкорлик интеллектуал эркинликнинг асосий жабхалари саналанади. Тафаккур эркинлиги Конституциямизнинг 29-моддасида “Ҳар ким фикрлаш, сўз ва эътиқод эркинлиги хуқуқига эга” [9. Б. 8], деб белгилаш орқали кафолатланган. Тафаккур эркинлиги кишида эркин фикрлаш, эркин ижод қилиш имкониятини юзага келтиради. Эркин фикрлаш ва эркин ижод қилиш эса инсон маънавий борлигининг атрибутив, ажралмас хоссасидир. Ушбу эркинликлар инсон маънавий оламининг эркинлигини таъминлаш билан бир қаторда, инсоннинг мавжудлик моҳиятини ҳам ифодалайди.

Жамиятни эркинлаштириш жараёнини жамият ва ҳар бир инсон ҳаётига таъсири нуқтаи назаридан таҳлил қиласар эканмиз, шуни таъкидлаш лозимки, ушбу жараён ҳар бир инсон ва бутун жамият ҳаётида зиддиятли тарзда намоён бўлади. Гап шундаки, эркинлик инсон ҳаётига турлича таъсир кўрсатиши мумкин. Эркин кишилар ўз-ўзини ташкиллаштириш имконига эга бўлиш билан бир қаторда, ўз-ўзини емириш имконига ҳам эга бўлиши мумкин. Эркинлик кишида жамоавийлик, кўпчилик билан ҳисоблашиш каби ҳисларнинг камайиб боришига олиб келиши мумкин. Эркинликдан ҳамма ҳам ўз ўрнида ижобий фойдалана олмаслиги мумкин. Эркинлик ҳам жамият, ҳам инсон ҳаётида тартиботдан тартибсизликни келтириб

чиқариши ҳам мумкин. Эркинликнинг жамият аъзолари томонидан турлича кабул қилинишини таҳлил қилар экан, Карл Поппер, “Эркинлик миқёсининг ошиши кучли инсоннинг кучсиз инсон устидан зўравонлик ўрнатишига олиб келади” [3. Б. 86], деб таъкидлайди.

НАТИЖАЛАР ВА МУҲОКАМА

Жамиятни эркинлаштириш жараёнининг инсон маънавий борлиғига таъсирини синергетик жиҳатдан таҳлил қилар эканмиз, аввало , шуни таъкидлаш лозимки, кўриб чиқилаётган масалани синергетиканинг асосий ғояси бўлган ўз-ўзини ташкиллаштириш нуқтаи назаридан кўриб чиқиш инсон борлиғига унинг онтологик моҳиятига чуқурроқ кириб бориш имконини беради. Чунки ўз-ўзини ташкиллаштиришнинг асосида эркинлик принципи ётади. Ўз-ўзини ташкиллаштириш ўз ҳолатига, хатти-ҳаракатига ташқи таъсирларсиз, инсоннинг ўзи таъсир ўтказиши бўлса, эркинлик ҳам моҳиятига кўра, кишининг ўз хатти-ҳаракатини ихтиёрий, ташқи таъсир ва тазиқларсиз амалга оширишини ифодалайди. Демакки, ўз-ўзини ташкиллаштириш ва эркинлик моҳияттан бир-бирини тақозо этади ва бир-бирини юзага келтиради. Шундай экан, инсоннинг ўз-ўзини ташкиллаштириши ва жамиятнинг ўз-ўзини ташкиллаштириши эркинлик асосида амалга ошади. Чунки эркин жамиятда инсон ўз-ўзини ташкиллаштириш, ўз-ўзини бошқариш, ўз-ўзини назорат қилиш ва ўз-ўзини англаш имконига эга бўлади. “Ўз-ўзини ташкиллаштириш – моддий ва руҳий борлиқ учун, уларни тартиблаштириш қонуниятлари учун умумийдир. Инсоннинг ҳам индивидуал, ҳам ижтимоий борлигининг тартибсизликдан тартибот томон ўтиб бориши ўз-ўзини ташкиллаштириш асосида содир бўлади” [6. Б. 46]. Ўз-ўзини ташкиллаштириш фалсафий рефлексия сифатида инсон ва жамият ўртасидаги ҳамоҳанглик, гармония, мақсадга йўналганлик ва ижодий потенциални юзага чиқариш каби муҳим вазифаларни бажаради.

Бугунги кунда дунёning ижтимоий, иқтисодий, мафкуравий ва сиёсий манзарасига эътибор қаратадиган бўлсак, ушбу соҳаларнинг барчасида беқарорлик, тартибсизлик, хаос кучайиб бораётганлигини кузатишимиз мумкин. Фикримизча, юқорида санаб ўтилган соҳаларда кузатилаётган тартибсизлик ва беқарорлик ҳолатларининг барчасининг асосида инсон эркинлиги, инсоннинг эркин танлови турибди. “Инсониятнинг нимага қодирлиги, унинг келажак тақдирини олдиндан аниқлаб, башорат қилиб бўлмайди, чунки охир-оқибат барчаси унинг эркин танловига боғлиқ бўлиб қолади” [5. Б. 77]. Инсон ҳар доим танлаш эркинлигига эгалигидан унинг ҳаёти ночизиқли кечиши келиб чиқади. “Реалликни аньянавий, чизиқли тафаккурга таянган ҳолда ҳам назорат қилиб бўлмайди, қатъий сабаб-оқибат алоқадорлиги замонавий дунёни ва реалликни тушунтириб беришга ожиздир” [2. Б. 67]. Рус файласуфи Василькова таъкидлаётган ночизиқли тафаккур ҳам бугунги кунда жамиятимизни эркинлаштириш жараёнида кун тартибига қўйилган асосий талаблардан биридир. Чунки ночизиқли тафаккур бу, аввало, эркин тафаккурлаш, мустақил дунёқарашга таянади. Эркин тафаккурлаш натижасида кишида ночизиқли тафаккур тарзи шаклланади. Айнан ночизиқли тафаккур инсонга турли муаммоларнинг кутилмаган, ноанъянавий ечимини топиш

имконини беради. Бугунги кунда мураккаб ижтимоий, сиёсий, экологик, иқтисодий муаммолар айнан ана шундай ечимни талаб этади.

Жамиятни эркинлаштириш жараёнининг онтологик моҳиятини синергетик таҳлил қилишнинг энг асосий ютуғи шундан иборатки, ушбу ёндашув ўрганилаётган объектни кўп қиррали, мураккаб ҳодиса, тизим сифатида олиб қарайди, бу эса муаммонинг бир ёки икки хил ечимини эмас, бир қанча ечимларини, ҳаттоқи, кутилмаган ечимларини бериши ҳам мумкин. Жамиятни эркинлаштириш жараёни натижасида эркин инсон шаклланади. Эркин инсон ўзи ким? Эркин инсон жамиятни фақат тараққиёт томон етаклайдими ёки таназзулга ҳам олиб бориши мумкинми? Эркин инсон жамиятда фақат тартибот ўрнатадими ёки унда хаосни кучайтириши ҳам мумкинми? Эркин инсон фақат ўз-ўзини ташкиллаштирадими ёки ўз-ўзини емириши, ўз-ўзини ҳалок этиши ҳам мумкинми? Инсон маънавий борлифига эркинлаштириш жараёнининг таъсирини синергетик таҳлил қиласар эканмиз, ушбу саволларни, албатта, қўриб чиқишимиз лозим. Гап шундаки, мураккаб тизим ҳисобланган жамиятнинг мураккаб элементи сифатида инсон эркин фаолият юритиш натижасида жамиятдаги беқарорликнинг манбаига айланиб қолади. Беқарорлик эса тизимни ташқи таъсиrlарга, флутуацияларга сезувчанлигини оширади. Ушбу ташқи таъсиrlар ҳам кўп хил бўлиши мумкин. Ушбу ҳолат тизимда ижодий фаолиятни юзага чиқаришга, баъзи бир яширин ресурсларнинг активлашишига сабаб бўлиши мумкин. Ушбу ҳолатда тизимда беқарорликдан барқарор тараққиёт томон ўтиш ҳолати содир бўлади.

Универсумнинг ажралмас қисми сифатида ундаги тартиботнинг шаклланишида инсон муҳим рол ўйнайди, чунки инсон ўз-ўзини ташкиллаш-тирувчи, ўз-ўзини англовчи ва ижодий потенциалга эга бўлган мавжудликдир. “Борлик ўз-ўзини ташкиллаштирувчи инсондан ташқарида, унга алоқаси бўлмаган тарзда содир бўлиши мумкин эмас, чунки инсон борлиқнинг ичидадир ва ўз-ўзини ташкиллаштиришнинг юқори шаклларини ўзида намоён этади” [2. Б. 483]. Инсоннинг ўз-ўзини ташкиллаштириши учун эса у, биринчи навбатда, эркинликка эга бўлиши, эркин жамиятда, қадр-қиммати қадрият даражасида баҳоланадиган жамиятда яшаши лозим. Шундагина инсоннинг ўз-ўзини ташкиллаштириши, ўз-ўзини бошқариши жамиятнинг ўз-ўзини ташкиллаштириши, ўз-ўзини бошқариши даражасига қўтарилади. “Инсон учун қатъий чекловлар йўқ. Жамият унинг асл моҳиятини, эркин мавжудлик эканини эътироф этишнинг, юзага чиқаришнинг йўлларини ишлаб чиқиши лозим” [3. Б. 84]. Бугунги кунда жамиятимиз айнан ана шундай йўлдан бормоқда. Жамиятнинг ҳам иқтисодий, ҳам ҳуқуқий, ҳам сиёсий соҳалари эркинлаштирилмоқда. Олий Мажлиснинг инсон ҳуқуқлари бўйича вакили (Омбудсман) демократик йўлдан бораётган жамиятимиздаги инсон ҳуқуқлари билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилишда фаол иштирок этмоқда. Олий Мажлиснинг инсон ҳуқуқлари бўйича вакили Омбудсман 1997-йил 24-апрелда қабул қилинган қонунда берилган ваколатларига мувофиқ фаолият кўрсатмоқда. Мамлакатимиз ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамиятини барпо этишда алоҳида аҳамиятга эга бўлмоқда. Кейинги йилларда Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан инсонпарварлик, адолатпарварлик ғояларига асосланган жиноят, жиноят-процессуал қонун хужжатларини такомиллаштиришга, жиноий жазоларни либераллаштиришга қаратилган бир қатор қонун лойиҳалари Олий Мажлисга

киритилди. Уларнинг қабул қилиниши мамлакатимиз ижтимоий ҳаётида ўзининг самарасини бермоқда.

“Инсон эркинлиги орқали жамият эркинлиги ва бутун универсум эркинлиги намоён бўлади” [7. Б. 68]. Чунки “Биз эволюциянинг ожиз бир бўлаги эмас, балки эволюциянинг ўзимиз” [4. Б. 14]. Эркин инсон оқилона ўз-ўзини ташкиллаштириш орқали ўз эркинлигининг моҳиятидан тўғри фойдалана олади ва ижодий имкониятларини тўғри йўналтира олади. Мустақиллик йилларида жамиятни эркинлаштириш йўлида олиб борилаётган ислоҳотлар ҳам, мазмунан, ана шундай мақсадга йўналтирилган, яъни жамиятни эркинлаштириш орқали кишиларнинг мустақиллигини, эркин тафаккурлашини, ўз-ўзини назорат қилишини ва, ниҳоят, эркин ижодкорлигини юзага чиқаришdir. Жамиятни эркинлаштириш натижасида давлатнинг жамиятга, ҳар бир инсон ҳаётига таъсири камаяди. Инсоннинг мустақиллиги доираси кенгаяди. Инсон мустақиллиги доирасининг кенгайиши жамиятдаги барқарорлик, мувозанатни сақлашга салбий таъсир кўрсатиши ҳам мумкинлигини юқорида таъкидлаган эдик. Чунки эркин танлов ҳар доим ҳам яхшилик, тартиботга олиб келадиган йўлни эмас, ёмонлик, вайронкорликни келтириб чиқарадиган йўлни ҳам танлаши мумкин. Бунда ҳал қилувчи омил сифатида инсон ақлини олиб қарашимиз мумкин. Чунки инсон оқилона ўз-ўзини ташкиллаштириши лозим. Бошқача қилиб айтганда, инсон эркинлиги оқилона қабул қилиниши лозим. “Инсон оқилона ташкиллаштириш қобилиятига эга бўлган мавжудликдир, лекин инсон ақли мисли имконий борлиқдир. У инсонга имманент хусусият сифатида эмас, имконият сифатида берилган. Ундан инсон фойдаланиши ҳам, фойдаланмаслиги ҳам мумкин [8. Б. 143].

ХУЛОСА

Жамиятни эркинлаштириш жараёни ҳар бир миллатнинг ўзига хос жиҳатлари, менталитети, тарихий илдизлари, миллийлиги ва қадриятлари доира-сидан чиқмаган ҳолда олиб борилсагина, жамият учун бунёдкорлик, барқарорлик кучига айланиши мумкин. Чунки эркинлик ва жамиятни эркинлаштириш жараёни инсонлар томонидан оқилона қабул қилинмаслиги натижасида жамиятдаги тартибот ва барқарорликка салбий таъсир кўрсатувчи ҳолатлар, бошбошдоқлик, ўз-ўзини ва жамиятни емирувчи ҳолатлар келиб чиқиши мумкин.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Аршинов В., Буданов В., Суханов А. Естественнонаучное образование гуманитариев на пути к единой культуре // Общественные науки и современность. – 1994. – № 3. – С. 87–95.
2. Василькова В.В. Порядок и хаос в развитии социальных систем. С.Пб. 1999. – С. 483.
3. Карл Поппер. Открытое общество и его враги. М., 1992. – С. 84.
4. Киселов Г.С. Свобода и эволюция. Вопросы философии. 2005. – № 10. – С. 14.
5. Моисеев Н.Н. Современный рационализм и мировоззренческие парадигмы // Общественные науки и современность. – 1994. – № 3. – С. 77–87.
6. Муминова З.О. Маънавий борлиқнинг синергетик таҳлили. – Самарқанд: Зарафшон, 2016. – Б. 204.

7. Ризаев И.И. Проблемы либерализации общества в контексте глобализации // Онтологические и социокультурные основания альтернативного проекта глобализации. –Екатеринбург, 2021. – 2021. – С. 254–257.
8. Муминова З.О. Свобода – одно из неотъемлемых свойств духовного мира человека // Self-realization of potential of a personality in modern society. Prague. 2014.
9. Muminova Z.O. Factors that forms human beyings moral beying // The USA journal of applied sciences. NY. – 2015. – №2.
10. Ilhom R. Liberalization of the social system: constructive and destructive aspects // TRANS Asian Journal of Marketing & Management Research (TAJMMR). – 2021. – Т. 10. – №. 4.
11. Muminova Z.O. Spiritual moral beying of humans in the sinergetik context // Austrian journal of humanities and social sciences. 2015/№3.
12. Rizaev I.I. Evolutionary mechanisms of self-organization of the social system // Scientific Bulletin of Namangan State University. – 2019. – Т. 1. – №. 9. – С. 81–86.
13. Muminova Z.O. Objective and subjective factors that forms humans moral beying // Theoretical and applied science. Philadelphiya, USA. – 2016. – № 2.
14. Пригожин И. Философия нестабильности // Вопросы философии. – 1991. – № 6. – С. 46–57.
15. Урманцев Н.М. Свобода общество и человека: аспекты самоорганизации. Философия и общество, № 4, октябрь – декабрь 2007 – С. 68–82.
16. Янч Э. Самоорганизующаяся Вселенная. Введение и обзор: рождение парадигмы из метафлуктуации // Общественные науки и современность. – 1991. – № 1. – С. 143–158.
17. Haqqulov N.Q. Perfect generation – personality of private education and humanity facilities // «Мировая наука» международное электронное научно-практическое периодическое издание. – 2019. – №2(23). – С. 62–63.
18. Сафаров А.И., Хаккулов Н.К. Свойственные качества совершенному человеку в суфизме // Современная наука как социально-политический фактор развития государства: материалы международной научно практической конференции (10 мая 2019г., Москва) Отв. ред. Зарайский А.А. – Издательство ЦПМ «Академия Бизнеса», Саратов 2019. – С. 48–50.
19. Ҳаққұлов Н.Қ. Сиддиқий-Ажзийнинг ижтимоий-фалсафий қарашлари // Falsafa va Hayot | Философия и Жизнь | | Philosophy and Life. – 2020. – №SI-2Б. – Б. 162–171.
20. Haqqulov, Nabijon Qahramonovich (2020) “International tolerance in the educational views of Siddiki-Ajzi”, Scientific Bulletin of Namangan State University: Vol. 2: ISS. 10, Article 46. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu/vol2/iss10/46>.